

Handreiking: conceptkerndoelen & inhouden burgerschap op de ISK

Inhoudsopgave

1. Inleiding	2
2. De context van de ISK	3
3. Burgerschapsonderwijs op de ISK	4
4. Leeswijzer handreiking	4
5. Visie op burgerschap binnen de ISK	6
6. Uitwerking algemene visie op burgerschap in zes dimensies	7
6.1. Dimensie 1: Democratische oefenplaats	7
6.2. Dimensie 2: Diversiteit samenleving	8
6.3. Dimensie 3: Democratische waarden & betrokkenheid	9
6.4. Dimensie 4: Maatschappelijke betrokkenheid	10
6.5. Dimensie 5: Maatschappelijke vraagstukken	10
6.6. Dimensie 6: ISK-specifieke thema's	11
7. Aan de slag met een eigen visie	12

1. Inleiding

Vanaf 1 augustus 2021 is de wet 'Verduidelijking van de burgerschapsopdracht aan scholen in het funderend onderwijs', van kracht. De wet geeft het onderwijs meer richting en maakt de burgerschapsopdracht minder vrijblijvend. Met ingang van 1 augustus 2022 wordt van alle scholen verwacht dat de wettelijke burgerschapsopdracht invulling krijgt. De onderwijsinspectie ziet toe op de eisen uit die wet en treedt zo nodig handhavend op.

Op 1 september 2025 zijn de definitieve conceptkerndoelen burgerschap gepubliceerd. Het ministerie van OCW start nu een traject om deze kerndoelen vast te leggen in wet- en regelgeving. Naar verwachting treden de kerndoelen dan op 1 augustus 2027 in werking. Maar scholen hoeven hier niet op te wachten. Scholen en leraren kunnen de nieuwe kerndoelen alvast gebruiken voor de invulling van hun burgerschapsonderwijs en zo goed mogelijk vertalen naar de situatie in hun eigen klaslokaal.

In afstemming met het SLO en Expertisepunt Burgerschap zijn de zes dimensies voor burgerschap op de ISK gekoppeld aan de definitieve conceptkerndoelen van het SLO. De inhoud van zes dimensies komt overeen met de inhoud van de definitieve conceptkerndoelen, de opbouw is net anders. In hoofdstuk 6 wordt deze koppeling verder toegelicht.

Community

Een groep in de community van LOWAN-vo is met de concrete invulling van lesmaterialen en de jaarplanning aan de slag. Alle ISK-docenten worden gevraagd om hieraan bijdragen te leveren, uit te wisselen en zo samen te komen tot een goed programma 'Burgerschap op de ISK'.

naar www.lowan-vo.nl →

2. De context van de ISK

De ISK (internationale schakelklas) heeft de opdracht jonge nieuwkomers tussen de 12 en 18 jaar, in gemiddeld twee jaar tijd, voor te bereiden op vervolgonderwijs in Nederland.

De doelgroep die ISK-onderwijs volgt, kan sterk verschillen per regio. Verschillen kunnen o.a. voortkomen uit de vestiging van een AZC of tijdelijke opvanglocatie in de buurt; een omgeving die veel arbeidsmigranten aantrekt, of juist kennismigranten. Daarnaast is de instroom op een ISK ook sterk afhankelijk van migratiegolven door oorlog, onderdrukking of schaarste. Of het nu gaat om (oorlogs) vluchtelingen, arbeids- of kennismigranten: de ISK is een smeltkroes van culturen. De belevingswereld en algemene kennis kan daarmee van leerling tot leerling enorm

verschillen. De gemene deler is dat alle leerlingen opnieuw beginnen in een land waarvan zij de (ongeschreven) waarden en normen niet kennen.

De voorbereiding op een ISK spitst zich daarom niet alleen toe op het leren van de Nederlandse taal en de cognitieve voorbereiding die nodig is om aan te sluiten bij het Nederlandstalig vervolgonderwijs. In sterke mate heeft de ISK ook een (pedagogische) opdracht om leerlingen voor te bereiden op actieve deelname aan de Nederlandse maatschappij.

Daarmee is burgerschap voor veel ISK's feitelijk een "corebusiness" en vormt het een rode draad binnen het nieuwkomersonderwijs.

3. Burgerschapsonderwijs op de ISK

ISK-scholen staan voor de opgave om het burgerschapsonderwijs adequaat en reproduceerbaar vorm te geven. Echter, er kan niet een-op-een gebruik worden gemaakt van de burgerschaps-inhouden van het VO, omdat het uitgaat van:

1. Een paradigma dat voor veel jongeren uit niet-Westerse samenlevingen nieuw is.
2. Voorkennis die reeds is opgebouwd in het basisonderwijs.
3. Een taalniveau en woordenschat die niet aansluit bij jongeren die de Nederlandse taal nog moeten leren.

Omdat er voor de ISK geen apart kader en kerndoelen voor burgerschapsonderwijs worden geformuleerd, kan er op ISK-scholen sprake zijn van een confetti aan lessen en activiteiten, zonder een duidelijke lijn hoe de burgerschapsopdracht in iedere klas en voor iedere leerling invulling krijgt. Om ISK-scholen hierbij te ondersteunen is deze handreiking opgesteld.

4. Leeswijzer handreiking

Hoe burgerschap vorm krijgt op jouw ISK en hoe het aansluit bij de visie en identiteit van de school is aan het onderwijsteam zelf om te bepalen. Anders gezegd: iedere schoolcontext is anders en brengt daarmee andere vragen met zich mee. Als school heb je de vrijheid om andere accenten of nuances aan te brengen. Welke vragen leven er op jouw school? In welke context groeien jouw leerlingen op en wat betekent dit voor het onderwijsaanbod? En bovendien, wat vinden jullie als onderwijsteam zelf belangrijk om leerlingen mee te geven?

We schetsen in deze handreiking daarom een algemene visie op burgerschap die je vervolgens kunt vertalen naar de visie van de eigen school.

De definitieve conceptkerndoelen van het SLO zijn te koppelen aan het huidige burgerschapsaanbod van de eigen school. Er is bewust gekozen om deze kerndoelen te koppelen aan zes dimensies op drie niveaus: "beginner", "gevorderd" en "expert." Deze niveaus hangen mede samen met het taalniveau van de leerling en de mate van abstractie waarmee je de leerling iets aan kunt bieden. Tegelijkertijd houden deze niveaus ook rekening met de belevingswereld en de kennis en vaardigheden die de leerling reeds in land van herkomst heeft opgedaan. Anders gezegd: Het taalniveau zegt niet altijd iets over de actieve deelname van een leerling aan de Nederlandse maatschappij.

NB: voor de taalniveaus Alfa en A0-A1 zullen bepaalde kerndoelen in eerste instantie niet haalbaar zijn. Om kennis over te dragen is een basisniveau Nederlands essentieel. Docententeams kunnen echter wel alvast een basis leggen door te investeren in de democratische en maatschappelijke competenties. Door deze 'spelenderwijs' aan te bieden, kunnen leerlingen oefenen en zal de theorie beter landen als er voldoende taalniveau is om de verschillende concepten te duiden. Ook thema's uit de ISK-specifieke dimensie lenen zich goed voor startende taalleerders.

'Levend document'

Tot slot is van belang bij het gebruik van deze handreiking dat nog niet is opgenomen hoe de voortgang en ontwikkeling van een leerling op het gebied van burgerschapsonderwijs wordt gevolgd en gemonitord. Kennis is eenvoudig te toetsen, vaardigheden en houding lijken echter

moeilijker te vangen. Deze handreiking kan dan ook worden beschouwd als een 'levend document' waar in de komende periode nieuwe inzichten in worden aangevuld, zo ook hoe ISK's burgerschapsvorming kunnen volgen en monitoren.

5. Visie op burgerschap binnen de ISK

Burgerschap op de ISK gaat over het proces van samen leren en leven in de Nederlandse samenleving. We streven ernaar onze leerlingen, die pas in Nederland zijn, vanuit een veilige basis te begeleiden tot verantwoordelijke, zelfstandige en kritische wereldburgers die in staat zijn om actief deel te nemen aan de Nederlandse maatschappij. Daarbij gaan we uit van de eigen gevulde rugzak aan culturele bagage die we verder aanvullen met kennis, vaardigheden en

houdingen over de Nederlandse samenleving en leren we onze leerlingen deze samenleving beter te begrijpen.

Burgerschap op de ISK kan niet worden gezien als een apart onderdeel binnen het onderwijsaanbod van de ISK; het is een rode draad binnen het gehele curriculum en wordt daarmee uitgedragen zowel binnen als buiten het klaslokaal.

6. Uitwerking algemene visie op burgerschap in zes dimensies

We bekijken burgerschapsvorming vanuit zes dimensies:

- Dimensie 1 – Democratische oefenplaats
- Dimensie 2 – Diversiteit samenleving
- Dimensie 3 – Democratische waarden & betrokkenheid
- Dimensie 4 – Maatschappelijke betrokkenheid
- Dimensie 5 – Maatschappelijke vraagstukken
- Dimensie 6 – ISK-specifieke thema's

6.1. Dimensie 1: Democratische oefenplaats

De ISK biedt een veilige en inclusieve leer- en leefomgeving waarin iedere leerling zich veilig voelt en mag zijn wie die is. De schoolomgeving is een plek waar leerlingen fouten mogen maken en gestimuleerd worden om te reflecteren op het eigen gedrag en handelen.

Dimensie 1 sluit aan bij kerndoel 18A.

Kerndoel 18: Democratische oefenplaats

De school geeft vorm aan de democratische oefenplaats

A. Sociale en maatschappelijke competenties: De school stimuleert sociale en maatschappelijke competenties van leerlingen.

- Aanbieden van kennis en vaardigheden ten aanzien van basiswaarden van de democratische rechtsstaat en de diverse samenleving, gericht op respectvolle omgang;
- Stimuleren van sociale vaardigheden en kritische denkvaardigheden;
- Stimuleren van respectvolle communicatie, offline en online;
- Aanbieden van activiteiten die sociale cohesie en actief burgerschap stimuleren.

6.2. Dimensie 2: Diversiteit samenleving

Leerlingen leren begrip op te brengen, vragen te stellen en respect te hebben voor mensen van verschillende achtergronden, culturen, religies en overtuigingen.

Dimensie 2 sluit aan bij kerndoel 19B.

Kerndoel 19: samenleven in een democratische rechtsstaat

De leerling leert over samenleven in een democratische rechtsstaat

B. Diversiteit in de samenleving: De leerling verkent en reflecteert op hoe die kan omgaan met diversiteit in de samenleving.

- Beschrijven van aspecten van diversiteit: godsdienst, levensovertuiging, politieke gezindheid, afkomst, geslacht, handicap en seksuele gerichtheid;
- Reflecteren op de eigen identiteit in relatie tot aspecten van diversiteit;
- Herkennen en benoemen van processen van stereotypering, discriminatie en uitsluiting;
- Beargumenteren van het belang dat mensen elkaar gelijkwaardig behandelen;
- Reflecteren op ervaringen met openstaan voor perspectieven en ervaringen van anderen, overeenkomsten en verschillen benoemen, oordeel uitstellen, omgaan met mogelijkheden en gedrag van anderen.

6.3. Dimensie 3: Democratische waarden & betrokkenheid

Leerlingen leren begrip te ontwikkelen, te handelen naar en in gesprek te gaan over de waarden die ten grondslag liggen aan democratie en de rechtsstaat, namelijk: vrijheid van meningsuiting, gelijkwaardigheid, autonomie, verdraagzaamheid en het afwijzen van onverdraagzaamheid en discriminatie. Leerlingen leren welke rechten en plichten zij hebben, hoe deze in Nederland tot stand komen en hoe zij zelf invloed kunnen uitoefenen.

Dimensie 3 sluit aan bij kerndoel 19A en 20A.

Kerndoel 19: samenleven in een democratische rechtsstaat

De leerling leert over samenleven in een democratische rechtsstaat

A. Basiswaarden van de democratische rechtsstaat: De leerling toont inzicht in het belang van basiswaarden van de democratische rechtsstaat.

- Beschrijven van de betekenis van basiswaarden van de democratische rechtsstaat: vrijheid, gelijkwaardigheid en solidariteit;
- Inzicht tonen in hoe de Grondwet, kinder- en mensenrechten en internationale verdragen basiswaarden van de democratische rechtsstaat mogelijk maken en beschermen;
- Redeneren over hoe basiswaarden van de democratische rechtsstaat en vrijheden, zoals vastgelegd in de Grondwet, met elkaar op gespannen voet kunnen staan;
- Ervaringen opdoen met het voeren van dialogen, omgaan met conflicten, gelijkwaardige behandeling en ethische oordeelsvorming;
- Reflecteren op het belang van basiswaarden van de democratische rechtsstaat voor de samenleving en het eigen leven.

Kerndoel 20: vormgeven aan democratische en maatschappelijke betrokkenheid

De leerling doet ervaringen op met democratische en maatschappelijke betrokkenheid

A. Democratische betrokkenheid: De leerling verkent en reflecteert op mogelijkheden om democratisch te handelen.

- Beschrijven van onderdelen van de democratische rechtsstaat: machtenscheiding, onafhankelijke rechtspraak en hoe de Grondwet individuen en groepen beschermt;
- Inzicht tonen in processen van inspraak en besluitvorming en welke regels en afspraken daarbij van belang zijn;
- Ervaringen opdoen met het uitwisselen van standpunten, compromissen sluiten en omgaan met meerderheids- en minderheidsstandpunten;
- Reflecteren op eigen ervaringen met inspraak en besluitvorming en met het besluitvormingsproces;
- Inzicht tonen in de waarde van democratisch handelen in het eigen leven.

6.4. Dimensie 4: Maatschappelijke betrokkenheid

Leerlingen leren welke mogelijkheden zij hebben om zelf actief bij te dragen aan de maatschappij. Zij leren zichzelf te presenteren, open te staan voor andere meningen, om te gaan met eigen emoties en die van de ander en ze leren samen te werken, ook als meningen verschillen.

Dimensie 4 sluit samen met dimensie 5 aan bij kerndoel 20B.

6.5. Dimensie 5: Maatschappelijke vraagstukken

Leerlingen leren de kritische denkvaardigheden te ontwikkelen die nodig zijn om in gesprek te gaan over maatschappelijke vraagstukken. Leerlingen worden uitgedaagd om vanuit verschillende perspectieven en invalshoeken vraagstukken te bekijken, informatie te analyseren en hierover in gesprek te gaan.

Kerndoel 20: vormgeven aan democratische en maatschappelijke betrokkenheid **De leerling doet ervaringen op met democratische en maatschappelijke betrokkenheid**

B. Maatschappelijke betrokkenheid: De leerling verkent en reflecteert op mogelijkheden om bij te dragen aan de samenleving.

- Beschrijven hoe burgers met taken, rollen, rechten en plichten bijdragen aan de samenleving;
- Onderzoeken van de rol en de impact van maatschappelijke initiatieven, bewegingen en organisaties en de middelen die zij aanwenden om bij te dragen aan de samenleving of veranderingen in de samenleving teweeg te brengen;
- Verkennen van actuele, maatschappelijke en duurzaamheidsvraagstukken;
- Ervaringen opdoen met verantwoordelijkheid nemen voor en bijdragen aan het welzijn van anderen;
- Reflecteren op mogelijkheden om vanuit eigen idealen of overtuigingen bij te dragen aan de samenleving, nu en in de toekomst.

6.6. Dimensie 6: ISK-specifieke thema's

Omdat leerlingen op een ISK de basisschool-periode niet hebben doorlopen, kunnen zij kennis en vaardigheden ontberen die in Nederland voorwaardelijk zijn om actief deel te nemen aan de Nederlandse samenleving. Het is aan de school zelf om te onderzoeken wat de leerling al weet en kan en deze te vertalen naar de context van de klas.

Thema's waaraan gedacht kan worden:

- Omgaan met geld
- Gezonde leefstijl
- Verkeersveiligheid
- Mediawijsheid
- Duurzaamheid
- Topografie van Nederland en de wereld
- Nederlandse geschiedenis

Dimensie 6 sluit aan bij kerndoel 18B.

Kerndoel 18: Democratische oefenplaats

De school geeft vorm aan de democratische oefenplaats

B. Sociale en maatschappelijke competenties: De school stimuleert sociale en maatschappelijke competenties van leerlingen.

- Aanbieden van kennis en vaardigheden ten aanzien van basiswaarden van de democratische rechtsstaat en de diverse samenleving, gericht op respectvolle omgang;
- Stimuleren van sociale vaardigheden en kritische denkvaardigheden;
- Stimuleren van respectvolle communicatie, offline en online;
- Aanbieden van activiteiten die sociale cohesie en actief burgerschap stimuleren.

7. Aan de slag met een eigen visie

Om samen met het team aan de slag te gaan met een eigen visie, kun je gebruik maken van onderstaande richtvragen:

- Wie zijn de leerlingen en de ouders/verzorgers die de school in komen? Waar komen zij vandaan en wat zijn kenmerken van de groep?
- In welke omgeving groeien jullie leerlingen op in Nederland? Hoe kijken de leerlingen naar deze omgeving? En hoe kijkt de omgeving naar jullie leerlingen?
- Wie zijn de partners rondom onze school en hoe is de samenwerking?
- Wat speelt er op jullie school / welke dynamiek is er?
- Welke maatschappelijke gebeurtenissen hebben invloed op jullie school?
- Wat vinden jullie als team belangrijke waarden en normen om over te brengen? Hoe beïnvloeden deze waarden en normen jullie onderwijs?
- Hoe zien jullie als team de leer- en leefomgeving op school? En daarbuiten?
- Wat heeft de leerlingpopulatie nodig om actief aan de slag te gaan met burgerschap?
- Welke kansen zien jullie? Maar ook, voor welke uitdagingen staan jullie als team?
- Wie is de leerling die de school straks verlaat: welke houding en vaardigheden heeft deze leerling volgens jullie op zak?
- Welke schoolbrede visie is er op burgerschap en in hoeverre sluit deze aan bij de dynamiek van de ISK (indien de ISK een afdeling is binnen de school).

Handige tools om met het team in gesprek te gaan

- <https://www.schoolenveiligheid.nl/kennisbank/spel-burgersmaken-op-aanvraag-beschikbaar/>
- <https://www.schoolenveiligheid.nl/wp-content/uploads/2020/09/School-als-oefenplaats.pdf>

Bijlage: Conceptkerndoelen en inhoud en burgerschap op de ISK

Dimensies burgerschap	Beginner	Gevorderd	Expert	Op onze school krijgt dit als volgt invulling (wanneer en waar):
<p>1. Democratische oefenplaats Sluit aan bij kerndoel 18A van het SLO</p> <p>(Deze dimensie krijgt ook een uitwerking in navolgende dimensies.)</p>	<p>Schoolcultuur Er is een herkenbare schoolcultuur waarin leerlingen kennismaken met de waarden van de school. Deze waarden sluiten aan op de basiswaarden:</p> <ul style="list-style-type: none">• Vrijheid van meningsuiting• Gelijkwaardigheid en gelijke behandeling• Verdraagzaamheid en tolerantie• Afwijzen van discriminatie	<p>Schoolcultuur Er is een herkenbare schoolcultuur waarin leerlingen kennismaken en actief oefenen met de waarden van de school. Deze waarden sluiten aan op de basiswaarden:</p> <ul style="list-style-type: none">• Vrijheid van meningsuiting• Gelijkwaardigheid en gelijke behandeling• Verdraagzaamheid en tolerantie• Afwijzen van discriminatie	<p>Schoolcultuur Er is een herkenbare schoolcultuur waarin leerlingen actief oefenen met en handelen naar de waarden van de school. Deze waarden sluiten aan op de basiswaarden:</p> <ul style="list-style-type: none">• Vrijheid van meningsuiting• Gelijkwaardigheid en gelijke behandeling• Verdraagzaamheid en tolerantie• Afwijzen van discriminatie	<p>Beginner:</p> <p>Gevorderd:</p> <p>Expert:</p>

Dimensies burgerschap	Beginner	Gevorderd	Expert	Op onze school krijgt dit als volgt invulling (wanneer en waar):
2. Diversiteit samenleving Sluit aan bij kerndoel 19B van het SLO	Nederlandse tradities en gebruiken <ul style="list-style-type: none">• De leerling kan Nederlandse tradities en gebruiken bij bruiloft/ geboorte/ verjaardag/ overlijden benoemen, en vergelijken met tradities van zichzelf en klasgenoten.• De leerling kan verschillende feestdagen benoemen.• De leerling weet dat er verschillende godsdiensten zijn.• De leerling weet dat Nederland een multiculturele samenleving is.	Cultuur en identiteit <ul style="list-style-type: none">• De leerling kan uitleggen wat het begrip multiculturele samenleving inhoudt.• De leerling kan zijn eigen cultuur en identiteit beschrijven.• De leerling kan voorbeelden geven van de dominante cultuur in Nederland.• De leerlingen kan uitleggen wat discriminatie is.• De leerling kan verschillende relatievormen benoemen. Normen en waarden <ul style="list-style-type: none">• De leerling kan uitleggen waarom Nederland een multiculturele samenleving is.• De leerling kan uitleggen wat vooroordelen, stereotype en discriminatie zijn en hoe deze met elkaar in verband staan.• De leerling kan uitleggen wat normen en waarden zijn.• De leerling kan voorbeelden geven van Nederlandse normen en waarden.• De leerling kan overeenkomsten en verschillen benoemen tussen normen en waarden in Nederland en land van herkomst.	Omgaan met anderen & de multiculturele samenleving <ul style="list-style-type: none">• De leerling kan aangeven hoe met uitingen van vooroordelen en discriminatie kan worden omgegaan vanuit het beginsel van gelijkwaardigheid en respect.• De leerling kan met voorbeelden beschrijven wat sociale verschillen zijn en hoe die veroorzaakt worden.• De leerling kan beschrijven hoe de plaats van een mens op de maatschappelijke ladder kan veranderen.• De leerling kan uitleggen dat opvoeding, cultuur, normen en waarden met elkaar in verband staan.• De leerling kan aangeven welke normen en waarden voor hem belangrijk zijn en hoe zich dat uit in de omgang met anderen.	Beginner: Gevorderd: Expert:

Dimensies burgerschap	Beginner	Gevorderd	Expert	Op onze school krijgt dit als volgt invulling (wanneer en waar):
5. Maatschappelijke vraagstukken Sluit aan bij kerndoel 20B van het SLO	Maatschappelijke vraagstukken <ul style="list-style-type: none"> • De leerling kan praten over actualiteit in Nederland en/ of land van herkomst. • De leerling kijkt regelmatig het journaal. 	Maatschappelijke vraagstukken <ul style="list-style-type: none"> • De leerling is op de hoogte van actualiteiten (zowel in Nederland als buitenland) door het lezen van een krant/ het kijken van het (jeugd) journaal. • De leerling kan bronnen beoordelen op betrouwbaarheid (nepnieuws). • De leerling kan onderscheid maken tussen feit, mening, argumenten, beweringen en aannames. 	Maatschappelijke vraagstukken <ul style="list-style-type: none"> • De leerling kan het perspectief van anderen innemen bij het analyseren/ beoordelen en/of discussiëren. • De leerling kan analyseren hoe eigen opvattingen, beslissingen en handelingen tot stand komen. 	Beginner: Gevorderd: Expert:
6. ISK-specifieke thema's Sluit aan bij kerndoel 18A van het SLO				
Thema 1: Omgaan met geld	Omgaan met geld <ul style="list-style-type: none"> • De leerling heeft inzicht in zijn inkomsten en uitgaven. • De leerling kan uitleggen hoe hij kan (be)sparen. 	Omgaan met geld <ul style="list-style-type: none"> • De leerling kan zijn inkomsten en (verwachte) uitgaven per maand in kaart brengen en budgetteren. • De leerling kan informatie over producten en diensten opzoeken en verwerken om een weloverwogen keuze te maken bij de aanschaf van product of dienst. • De leerling kan analyseren wat de invloed van reclame is op zijn koopgedrag. 	Omgaan met geld <ul style="list-style-type: none"> • De deelnemer kan de rechten en plichten van een werknemer benoemen. • De leerling kan zich collegiaal opstellen/ samenwerken. • De student kan voorbeelden geven hoe de media invloed uitoefent op consumentengedrag en zijn mening hierover geven. 	Beginner: Gevorderd: Expert:

Dimensies burgerschap	Beginner	Gevorderd	Expert	Op onze school krijgt dit als volgt invulling (wanneer en waar):
Thema 2: Gezonde leefstijl	Gezonde leefstijl <ul style="list-style-type: none"> • De leerling begrijpt de betekenis van gezond eten. • De leerling weet wat de schijf van vijf is. • De leerling weet hoe hij/zij gezond kan eten. 	Gezonde leefstijl <ul style="list-style-type: none"> • De leerling kan zijn eigen leefstijl beschrijven en analyseren wat eventuele gezondheidsrisico's zijn (bijvoorbeeld sport/ bewegen, voeding, roken, alcohol, drugs, seksualiteit, social media). • De leerling kan om hulp vragen bij zorgen om de (fysieke/ psychische) gezondheid. 	Gezonde leefstijl <ul style="list-style-type: none"> • De leerling kan verantwoorde keuzes maken en activiteiten ondernemen die bijdragen aan een gezonde levensstijl. • De leerling kan uitleggen wat verslaving is en de gevolgen hiervan benoemen. Seksualiteit <ul style="list-style-type: none"> • De leerling weet wat de fysieke en emotionele aspecten zijn van seksualiteit. • De leerling kan verschillende vormen, voor- en nadelen van anticonceptie benoemen. • De leerling weet welk seksueel gedrag wel of niet toelaatbaar is. 	Beginner: Gevorderd: Expert:
Thema 3: Mediawijsheid	Mediawijsheid <ul style="list-style-type: none"> • De leerling verkent sociale en digitale netwerken, herkent de risico's van het delen van persoonlijke informatie, en reflecteert op eigen mediagebruik. • De leerling begrijpt de verschillende functies van media zoals commerciële, informerende en amuserende boodschappen. 	Mediawijsheid <ul style="list-style-type: none"> • De leerling kan reflecteren op het waarheidsgehalte van mediaberichten en praten over de invloed van reclames op gedrag en meningen. • De leerling maakt kennis met verschillende mediaboodschappen zoals teksten, foto's, audio- en videofragmenten. • De leerling kent de omgangsregels op diverse platforms kan om hulp vragen bij problemen op sociale media. 	Mediawijsheid <ul style="list-style-type: none"> • De leerling kan betrouwbare en onbetrouwbare nieuwsbronnen van elkaar onderscheiden. • De leerling heeft inzicht in de effecten van digitale media op fysieke en mentale gezondheid. • De leerling kan analyseren hoe media meningsvorming beïnvloedt. 	Beginner: Gevorderd: Expert:

Dimensies burgerschap	Beginner	Gevorderd	Expert	Op onze school krijgt dit als volgt invulling (wanneer en waar):
Thema 4: Verkeersveiligheid	Verkeersveiligheid (kennis) <ul style="list-style-type: none">• De leerling kent de betekenis van de belangrijkste verkeersborden.• De leerling kent de belangrijkste verkeersregels rondom het verkeer.• De leerling weet waar hij/zij mag of moet fietsen of lopen.• De leerling kent de regelgeving met betrekking tot het gebruik van de telefoon, fietsverlichting en alcohol tijdens het fietsen.	Verkeersveiligheid (vaardigheden) <ul style="list-style-type: none">• De leerling kan veilig deelnemen aan het verkeer.• De leerling kan risico's herkennen en vermijden.• De leerling toont gedrag dat bijdraagt aan veilig verkeer.	Verkeersveiligheid (houding) <ul style="list-style-type: none">• De leerling heeft een kritische houding ten opzichte van eigen gedrag.• De leerling neemt verantwoordelijkheid voor het eigen gedrag in het verkeer.	Beginner: Gevorderd: Expert:
Thema 5: Duurzaamheid	Duurzaamheid (kennis) <ul style="list-style-type: none">• De leerling weet wat afval scheiden inhoudt.• De leerling weet welke soorten afval er zijn.• De leerling weet dat afval scheiden goed is voor het milieu.• De leerling weet wat zwerfafval is en de impact op het milieu.	Duurzaamheid (vaardigheden) <ul style="list-style-type: none">• De leerling kan kritisch nadenken over eigen gedrag en keuzes van anderen en het effect daarvan op de leefomgeving, dichtbij en veraf, nu en later.• De leerling kan kritisch nadenken over mogelijke oplossingen voor duurzaamheidsvraagstukken.	Duurzaamheid (houding) <ul style="list-style-type: none">• De leerling is zorgzaam voor de fysieke leefomgeving.• De leerling is (mede) verantwoordelijkheid voor de omgeving.• De leerling heeft een kritische houding ten opzichte van eigen gedragingen.	Beginner: Gevorderd: Expert:

Dimensies burgerschap	Beginner	Gevorderd	Expert	Op onze school krijgt dit als volgt invulling (wanneer en waar):
Thema 6: Topografie	Nederland <ul style="list-style-type: none">• De leerling kan Nederland aanwijzen op de wereldkaart.• De leerling kan zijn/haar woonplaats aanwijzen op de kaart van Nederland.• De leerling kent alle provincies van Nederland.• De leerling kent de hoofdsteden van de provincies van Nederland.	Wereld <ul style="list-style-type: none">• De leerling kan de landen van wereld correct aanwijzen op de kaart.• De leerling kan zijn/haar geboorteland aanwijzen.• De leerling kan de verschillende werelddelen aanwijzen.• De leerling kan de belangrijkste oceanen aanwijzen.	Nederland & Wereld (vaardigheden) <ul style="list-style-type: none">• De leerling kan een land/stad/plaats/rivier/zee correct opzoeken in de atlas.• De leerling kan zelf een legenda maken bij een kaart.• De leerling begrijpt een plattegrond van je woonplaats. Je kan een route bepalen (via Google maps).	Beginner: Gevorderd: Expert:
Thema 7: Nederlandse geschiedenis	Nederland <ul style="list-style-type: none">• De leerling leert de belangrijke historische personen en gebeurtenissen uit de Nederlandse geschiedenis kennen.	Wereld <ul style="list-style-type: none">• De leerling leert de belangrijke historische personen en gebeurtenissen uit de Nederlandse geschiedenis kennen en kan deze voorbeeldmatig verbinden met de wereldgeschiedenis.	Nederland & Wereld <ul style="list-style-type: none">• De leerling verwerft kennis over aspecten van cultureel erfgoed.• De leerling leert kritisch denken over gebruiken in de Nederlandse samenleving. (Zwarte piet, Slavernij etc.)	Beginner: Gevorderd: Expert: